

SHAYBONIYLAR DAVRI TANGALARI

Yo`ldoshev Sunnat

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

E-mail: yoldoshevsunnat806@gmail.com

Abdullayev Ramazon

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

E-mail: ramazonabdullayev872@gmail.com

Xo`shboqov Farrux

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

E-mail: faruxxushboqov46@gmail.com

Norqulov O`lmasbek

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

E-mail: norqulovolmas559@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Shayboniylar davrida amalga oshirilgan pul islohotlari va zarb etilgan tangalar, ularning savdo rivojidadagi ahamiyati haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so`zlar: Shayboniylar tangalari, "xoniy", "dinor", "qora pul" Ko'chkunchixon tangalari, Abdullaxon II pul islohoti.

XV asr oxiriga kelib bo'shshib ketgan Temuriylar davlati ham iqtisodiy, ham siyosiy jihatdan inqirozga yuz tutishi natijasida Shayboniylar boshchiligidagi o'zbeklar tomonidan zabt etildi. Mamlakatda Shayboniylar sulolasiga asos solindi. Shayboniylar XVI asr oxiriga qadar Movarounnahrni idora etadilar.

XVI asrning 40-50-yillariga kelib Shayboniylar davlati tinimsiz urushlar natijasida mayda-mayda bo'laklarga bo'linib ketdi. Faqat 70-80-yillarda Abdullaxon II mamlakatni birlashtirishga muvaffaq bo'ldi.

Shayboniylar davrida mamlakat iqtisodiyotiga ta'sir etgan holda, tangalar zarb etishda ancha o'zgarishlar qilishdi. Bu davrda Temuriylar davrida zarb qilingan kumush va mis ham mavjud edi. Shayboniylar tomonidan bu tangalar tamg'alanib, qiymati kamaytirilgan so'ng ushbu tangalar savdo aloqalarida o'z mavqegini yo'qotdi.

Shayboniylar davlatida turli vazndagi oltin, kumush, mis, mis va kumush aralashmasidagi tanga-chaqalar muomalada bo'lgan. Tadqiqotchilarning fikricha (Davidovich Ye.A.) oltin tangalar faqat Shayboniyxon va Abdullaxon II davrlaridagina zarb etilgan. Bu davrda pul zarb etish hamda kumush va mis tangalarning muomalada bo'lishi bir-biri bilan bog'liq holda kechgan. Numizmatik ma'lumotlarga ko'ra, XVI asrdagi pul muomalasining asosini "tanga" "tangacha", "xoniy" deb atalgan kumush hamda "mis dinor" yoki "dinor" deb atalgan mis tangalar tashkil etgan. Eng kichik mis tangachalar "pul" yoki "qora pul" deb atalgan.

Shayboniylar davrida zarb kumush tangalar Temuriylar davrida zarb qilingan tangalardan farq qilgan. Lekin mis tangalar Temuriylar davrida zarb qilingan mis tangalarga o`xshash edi. Ular ko`p hollarda chiroyli bezatilgan dinorlardan tashqari mayda mis pullar ham zarb qildirganlar. Bir dinorga oltita mis tanga to`g`ri kelgan. Mis pullar e`tiborsizlik bilan zarb qilingan. Bizgacha yetib kelgan mis pullar yozuvlari o`chib ketganligi uchun yaxshi o`rganilmagan.

Shayboniylar davri tangalarida yozuvlar ko`p hollarda nasx yoki kufiy uslubida bitilgan. Ba`zan tomonlardan biridagi yozuv o`rniga turli naqshlar yoki hayvon, qushlarning rasmi berilgan.

Muhammad Shayboniyxon 1507 yilda Hirotni egallagach, bu yerdagi jom`e machitida kengash chaqirib, pul islohoti haqidagi farmonini e`lon qiladi. Bu paytda Hirotdagi pul muomalasi chuqur inqirozga uchragan bo`lib, ushbu islohot Xurosondagi savdogar-zodagonlarni Shayboniyxon tomoniga og`dirishi lozim edi. Yangi kumush tangachalarning vazni 5.2 g. bo`lib (ilgarigi temuriylar tangalari 4.8 g. bo`lgan) unga Shayboniyxonning nomi va unvonini bitilgan. 1507 yilda bu islohot hali oxiriga yetmagan edi. Manbalarga ko`ra, bu yilda Movarounnahrda hali temuriylar tangalari to`la muomalada bo`lgan. 1508 yilda islohot yakuniga yetib Shayboniylar davlatining barcha hududlarida-Samarqand va Buxoroda, Marv, Kesh, Nasaf, Niso va Saraxsda, Hirot, Mashhad, Nishopur va Sabzavorda bir xil vazndagi, bir xil sayqallangan tangalar zarb etilib muomalaga kiritiladi. Bir xil kumush va mis tangalar butun mamlakat bo`ylab muomalaga chiqarilib, pulning qadrsizlanishiga barham beriladi.

Ammo, bu holat uzoqqa cho`zilmadi. 1510 yilda Shayboniyxon vafot etgach, o`zaro urushlar va 1512-13-yillar qishi qattiq kelganligi markaziy Mavarounnahrda qimmatchilik va ocharchilikka olib keldi. Undan tashqari shayboniylar va Boburning mis tangalarni ko`proq zarb ettirib muomalaga kiritish orqali daromadlarini ko`paytirish yo`lidagi harakatlari pulning qadrsizlanishini yanada kuchaytirdi. Shayboniylarning hokimiyatni mutlaq qo`lga kiritishi va siyosiy vaziyatning barqarorlashuvi ham pul qadrsizlanishining oldini ololmadi. Chunki, bozorlarda mis pullar nihoyatda ko`payib ketib, mahsulot narxidan ancha oshib ketdi. Kumush pullar butunlay muomaladan chiqib, zarb etilmay qo`ydi. Bu holat mamlakatda yangidan pul islohoti o`tkazish zaruriyatini tug`dirdi.

Davlatdagi bu galgi islohot ancha og`ir va ko`p bosqichli bo`lib, bu safar umumdavlat miqyosidagi pul muomalasini bir me`yorga tushirish uchun o`n besh yil kerak bo`ldi. Ushbu islohatni ko`pchilik tadqiqotchilar Ko`chkunchixon (1510-1529-yy.) nomi bilan bog`laydilar. Dastavval Buxoroda (Ubaydulla Sultonning mulki) keyin esa Samarqandda (Ko`chkunchixon mulkidagi poytaxt) boshlangan bu islohot jarayonida yuqori vaznli mis tangalar zarb etilib, past vaznli tangalar muomalasi taqiqlandi. Kumush tangalar zarb etilishi qisman yo`lga qo`yilgan bo`lsa-da, ularning vazni Buxoro va Samarqandda bir xil emas edi. Faqat 1525 yilga kelib butun davlat bo`ylab bir xil tangalar zarb etish yo`lga qo`yildi. Bu jarayonda har qanday shaxs

o'zining metali yoki buyumlarini zarbxonaga eltib, belgilangan vazndagi kumush tangani erkin zarb ettirishi mumkin edi. Buning uchun xazinaga ma'lum miqdorda to'lov to'langan.

Ammo, kumush pullar zarb etilishi va muomalaga kirishidan tushgan daromadning asosiy qismi davlat g'aznasiga tushmas edi. Yirik mulk egalari tangalarga hukmdor nomi va unvonini qo'shib zarb etsalar-da, zarbxonalardan kelgan daromadni o'zlariga qoldirar edilar. Davlatning asosan to'rtta shahrida – Buxoro, Samarqand, Balx va Toshkentda doimiy ravshda ko'p sonli kumush tangalar zarb etilishiga qaramay Karmana, Totkend (Zarafshon vohasi), Axxi, Kesh, Hisor, Yassa kabi shaharlarda ham kam bo'lsa-da, zarbxonalar ishlab turgan. Natijada, XVI asrning o'rtalariga kelib kumush pullarning qiymati tushib ketdi. Undan tashqari mamlakat tashqarisida ham (mas. qo'shni boburiylar davlatida) shayboniylar kumush tangalarini zarb etish avj oldi.

Bunday sharoitda XVI asrning 60-yillaridan boshlab Abdullaxon II savdo-sotiq uchun zarur bo'lgan pul islohotini bosqichma-bosqich amalga oshirdi. Chunki, Abdullaxon II hukmdor sifatida nafaqat davlat sarhadlarini kengaytirish, markazlashgan davlat barpo etish balki, savdo-sotiq mamlakat iqtisodining muhim tarmog'i ekanligini yaxshi anglagan edi. U otasi Iskandarxon (1560-1583-yy.) davridayoq kumush metal yetishmovchiligini bartaraf etish bilan birga Buxoroda oltin tangalarni doimiy zarb etishni yo'lga qo'ydi va buni qattiq nazorat ostiga oldi.

Abdullaxon II islohoti asosan, kumushning narxi oshishiga nisbatan kumush tangalarning qiymatini oshirishga qaratilgan edi. 1583-yilga qadar yuqorida eslatilgan to'rtta yirik shaharda Iskandarxon nomidagi bir xil vazn va qiymatga ega bo'lgan kumush tangalar zarb etiladi. 1560-yildan keyingi 1583-yilgacha bo'lgan davr Abdullaxon II ning ko'plab jangu-jadallar davri bo'lib, bu yurishlar va o'zaro kurashlar katta mablag' talab etar edi. Shuning uchun ham Abdullaxonga ham, uning raqiblariga ham katta miqdordagi pul zarur edi.

1583-yilda otasi vafotidan so'ng oliy hukmdor bo'lgan Abdullaxon II o'z pul islohotining so'nggi qismini amalga oshirdi. Ya'ni, u kumush tangalar zarb etishni o'z poytaxti Buxoroda markazlashtirdi. Buxoroda Abdullaxon II nomidan har yili ko'p miqdorda kumush tangalar zarb etildi. Balx, Samarqand va Toshkentda esa tanga zarb etish keskin kamaytirildi. Shuningdek, Abdullaxon II shahar savdosidagi kundalik ehtiyoj mahsulotlari uchun mis tangalar zarb etishni yo'lga qo'ydi.

Shayboniylar o'tkazgan pul islohotlari orasida Abdullaxon II ning islohati nisbatan muvaffaqiyatli bo'lib, bu islohot pul muomalasi inqiroziga barham berdi, kumushning davlat hududlaridan ko'plab chiqib ketishini to'xtatdi, xususiy metalni yana zarbxonalarga jalb etdi. Ushbu islohot Abdullaxon II ichki siyosatining bir qismi bo'lib, tranzit, xalqaro va ichki shahar savdosining taraqqiyoti uchun muhim ahamiyat kasb etdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Numizmatika ma'ruzalar matni. Andijon 2014
2. Azamat Ziyo – O`zbek davlatchiligi tarixi. Toshkent-2000-y
3. T. Ernazarov, B. Kongev – Tangalar o`tmish darakchilari. Toshkent-1997-y
4. Numizmatika. Toshkent-1990-y
5. B.Kongev – O`zbekiston pullari. "Fan va Turmush". 1995-yil
6. Fayllar.org